

Šefko Sulejmanović

Čaršijska česma – ponosna tuzlanska ljepotica

Čaršijska česma u Tuzli jedan je od najstarijih i najljepših tuzlanskih simbola. Uz slane bunare i tuzlansku kozu, najčešće je isticani motiv na razglednicama i prospektima grada Tuzle. Tuzlaci je s razlogom i ponosom nazivaju *tuzlanskom ljepoticom*. Bila je i ostala inspirativan izraz mnogih slikara, fotografa, pjesnika i drugih umjetnika. Kada je u Zagrebu 1933. godine priređena izložba građevinskih objekata istaknutih po svojoj vrijednosti i ljepoti, kao što su mostovi, česme, kapele, turbeta i sl., bila je izložena i fotografija *Velike gradske česme* u Tuzli. *Tadašnji žiri ocijenio je da je naša česma najljepši objekat te vrste u Bosni i Hercegovini i tada je nazvana ljepoticom.* (Trifković, 1990: 209) Kao što vidimo, ponekada se spominje kao *Velika*, a još češće kao *Gradska česma*, jer je i najveća i najljepša česma u ovome gradu. O njejoj ljepoti u novije doba govori i podatak da je BH Pošta njen motiv 2007. godine uvrstila među pet najljepših bosanskohercegovačkih česama na poštanskim markicama. U svakodnevnom životu Tuzle daleko je više od samog simbola; ožednjele prolaznike napaja vodom, produhovljene svojom ljepotom.

*

Čaršijska česma izgrađena je u austrougarsko doba, tačnije 1888. godine. Tako se njen nastanak, bar u stručnim i znanstvenim krugovima veže za dolazak Austrougarske monarhije na ove prostore i izgradnju prvog tuzlanskog vodovoda, što je simbolično i faktički predstavljalo *evropeizaciju i modernizaciju naše Zemlje*, kao i grada Tuzle. Autori naklonjeni modernizmu kažu kako je Tuzla u to vrijeme *iz osmanske čaršije, počela izrastati u lijep i moderan srednjoevropski grad.* (Kapetanović, Redžić, 2016: 9). Da li je na mjestu sadašnje Čaršijske česme postojala neka druga

česma, osim indicija, za sada nema pouzdanih podataka. Zna se da je znameniti Gazi Turali-beg doveo pitku vodu *sa lokaliteta Pašina glava i bio je dug četiri kilometra*, u periodu 1548 - 1572. godine. (Šečić, 2015: 108) Pored sakralnih i mnoštvo utilitarnih objekata (*hajrata*) u Donjoj Tuzli, izgradio je i javnu banju (*hamam*) koja je bila situirana na današnjem Trgu žrtava genocida u Srebrenici, vjerovatno na mjestu današnje Fontane. (Trifković, 1990: 12) Vodovodna trasa od Pašinih njiva *morala je ići pored njegove džamije gdje je vjerovatno bila česma pa kroz čaršiju opet vjerovatno sa česmom pa sve do hamama*. (Djedović, 2006: 60) Zbog svega navedenog realno je pretpostaviti da je baš na ovome mjestu još od tada postojala javna česma, a da je navedene 1888. godine zapravo podignuta nova na istome mjestu, ali u funkcionalno bogatijem i vizuelno dojmljivijem formatu. Da ovakva mišljenja imaju realnu historijsku osnovu, postoje najmanje tri uvjerljiva razloga. Prvo, tu je od 16. stoljeća postojala Čaršijska (*Hadži Hasanova*) džamija te je sasvim realno da je uz džamiju postojala i česma za obredno pranje vjernika (*abdest*) prije samog ulaska u džamiju. Drugo, bilo je to poslovno središte Čaršije gdje se svakodnevno okupljao veliki broj ljudi, posebno u vrijeme pazarnih dana. I treće, za vrijeme postojanja tuzlanske palanke i kamenog utvrđenja, prostor oko Čaršijske džamije činio je urbanu jezgru kasabe. Tako frekventan urbani prostor bez čiste i pitke vode bio je nezamisliv za čaršiju osmanskoga tipa, tako da je i nova česma mogla biti samo modernizirana nadgradnja na zatečeno stanje, u duhu novog civilizacijskog miljea. Najstariji vodovod u Tuzli i njenoj okolini pronađen je na lokalitetu Gornje Tuzle. Po ocjeni struke, potiče iz rimskoga doba, a njegova starost se procjenjuje na 1.800 godina.

U obimnoj i veoma lijepo opremljenoj monografiji pod nazivom *100 godina vodovoda u Tuzli* se kaže da su građani Tuzle, *prije gradnje prvog gradskog vodovoda [1910] koristili vodu iz izvora, bunara i gradskih česmi*. *Osim izvora, postojalo je nekoliko česmi, izgrađenih u osmansko doba...* (Kapetanović, Redžić, 2016: 9-10) Svakako da se u ovom narativu pod *prvim gradskim vodovodom* misli na vodovod iz austrougarskog, a ne osmanskog doba. Pošto se voda *u česmama i bunarima, često miješala sa slanom vodom*, koje je u Tuzli uvijek bilo, vjerovatno je i to bio jedan od krupnih razloga da znameniti Turali-beg dovede u Tuzlu pitku vodu sa udaljenosti od nekoliko kilometara. Prije gradnje Velike česme i *prvog gradskog vodovoda* u Tuzli i njenoj periferiji je bilo više česama, a najpoznatije su: Poljska česma kod Poljske džamije, Čaršijska česma pred Čaršijskom džamijom, Kujunduša kod Jalske džamije, Podajanuša u Džindić mahali, Saračuša u Gornjem Brdu, Paša bunar ili Strugovnik, Teobesija ili Lelekovac pod brdom zvanim Borić. Česma Istočnik nalazila se na putu za staro katoličko groblje pod Ilinčicom, a pod vrhom Ilinčice, na starom putu za Dubrave i danas se nalazi česma zvana Kulukčinica. (Ćilimković, 1996: 139-140)

* *

Gradnja Čaršijske ili Velike česme u Tuzli započeta je 1887. godine prema projektu koji je izradio ing. Franc Mihanović, austrougarski arhitekta hrvatskog porijekla. U Tuzlu je došao *iz Zagreba 1884. godine kao okružni inženjer*. (Leder, 1990: 49) Prije toga projektovao je obnovu Šarene (Behram-begove) džamije [završena 1888], u istom pseudomaurskom stilu, a zatim i adaptaciju Behram-begove medrese s prepoznatljivim portalom (1907). Za tako zahtjevan projekat, kao što je bila izgradnja Gradske česme, trebao je poseban građevni materijal. Historiografija i predaje kažu da je bijeli kamen dopreman iz majdana Hreša kod Sarajeva, a zeleni kamen smaragdne boje, poznatiji kao andezitni tuf, iz sela Rajića između Vlasenice i Nove Kasabe. Prema istim izvorima, Gradsku česmu su gradili talijanski majstori koji su bili vješti u radu s kamenom, kao što su porodice Mott, Gojo, Daldon i Bancher, koje su se doselile u Bosnu s dolaskom Austro-Ugarske monarhije (1878). (Knežiček, 2023: 6-8) *Ondašnje vlasti kaptirale su dva izvora koji su se nalazili na sjevernoj strani grada i keramičkim cijevima sprovodili vodu do ove česme*. (Čilimković, 1996: 141) Nakon godinu dana od početka radova, Velika česma, sa šest slavina, svečano je otvorena u septembru 1888. godine. *Otvaranju je prisustvovao veliki broj građana u želji da iskaže divljenje ovom objektu. Gradska česma je postala centar okupljanja građana, i s ponosom je pokazivana svim gostima grada kao izuzetno lijep objekat*. (Trifković, 1990: 209)

Kada je dovedena voda iz Podstupara, ceremonija svečanog otvaranja vodovoda priređena je ispred Gradske česme uz prisustvo velikog broja građana. Tako je ova česma bila svjedokom jednog od najznačajnijih datuma za tuzlansko građanstvo. Gradonačelnik Tuzle hafiz Osman-ef. Vilović sa svojim saradnicima, uprkos velikim otporima i opstrukcijama, nije mogao na bolji način ispratiti prvu deceniju dvadesetog stoljeća. Otvorio je savremeni vodovod 2. decembra 1910. godine, čime je značajno unaprijedio život građana i nastavak industrijskog i urbanog razvoja Tuzle. *Tog dana u 11 sati u prisustvu velikog broja građana (...) otvorio je svih šest slavina na čaršijskoj česmi*. (D. Trifković) Projektom je predviđeno da vodovod može zadovoljiti potrebe Tuzlaka za narednih dvadeset godina. Četiri godine nakon vodovoda izgrađen je prvi dio kanalizacione mreže u Tuzli.

* * *

Čaršijska česma iz 1888. godine služila je svojoj namjeni sve do pred Drugi svjetski rat kada su se na objektu pojavile velike pukotine a pojedini dijelovi počeli su da se odvajaju od objekta usljed slijeganja terena. Njeno kube počelo je izlaziti iz vertikale,

da bi na kraju i dovodi vode prestali da funkcionišu. Zbog toga je Gradsko vijeće odlučilo da renovira česmu u izvornom obliku tako što će svaki kamen biti obilježen i kasnije ponovo postavljen na svoje staro mjesto. Sve je prekinuo Drugi svjetski rat. Da bi se spriječilo propadanje postojećeg građevnog materijala, Narodnooslobodilački odbor donio je odluku da se česma u cijelosti razmontira. Svi očuvani elementi česme privremeno su odloženi u spremište stare Beledije. Tamo su ostali prilično dugo, oko 30 godina. U namjeri da sačuva stare i preostale objekte u Tuzli, da ih sanira i restaurira, Skupština opštine Tuzla je u februaru 1980. godine usvojila Program obnove i revitalizacije stare gradske jezgre. U okviru tog obimnog Programa predviđena je i obnova stare Gradske česme i njeno vraćanje u okrilje tuzlanske čaršije. Izvođač radova bilo je renomirano građevinsko preduzeće „Vranica“ iz Sarajeva.

Obnovljena česma svečano je puštena u funkciju na Dan oslobođenja Tuzle, 2. oktobra 1988. godine na 100. godišnjicu njene izgradnje. Čast da presiječe svečanu vrpcu na obnovljenoj Gradskoj česmi pripala je poznatom tuzlanskom umjetniku i piscu Dragiši Trifkoviću, koji je dao najveći doprinos da se sačuva i obnovi *ovo neprocjenjivo bogatstvo naše arhitekture i kulturne baštine*. Česmu je otvorio predsjednik Skupštine opštine Tuzla mr. Mirza Muradbegović. Vremenom, bosanska godišnja doba i ljudski nehat ostavljali su svoje tragove na njenom lijepo izvajanom licu. Od tada pa do danas, Česma je više puta obnavljana. Posljednja obnova prilično oronule Čaršijske česme izvršena je u aprilu 2025. godine. Projektnim rješenjem i kvalitetom izvedenih radova u javnosti je izazvala polemike i podijeljena mišljenja.

* * * *

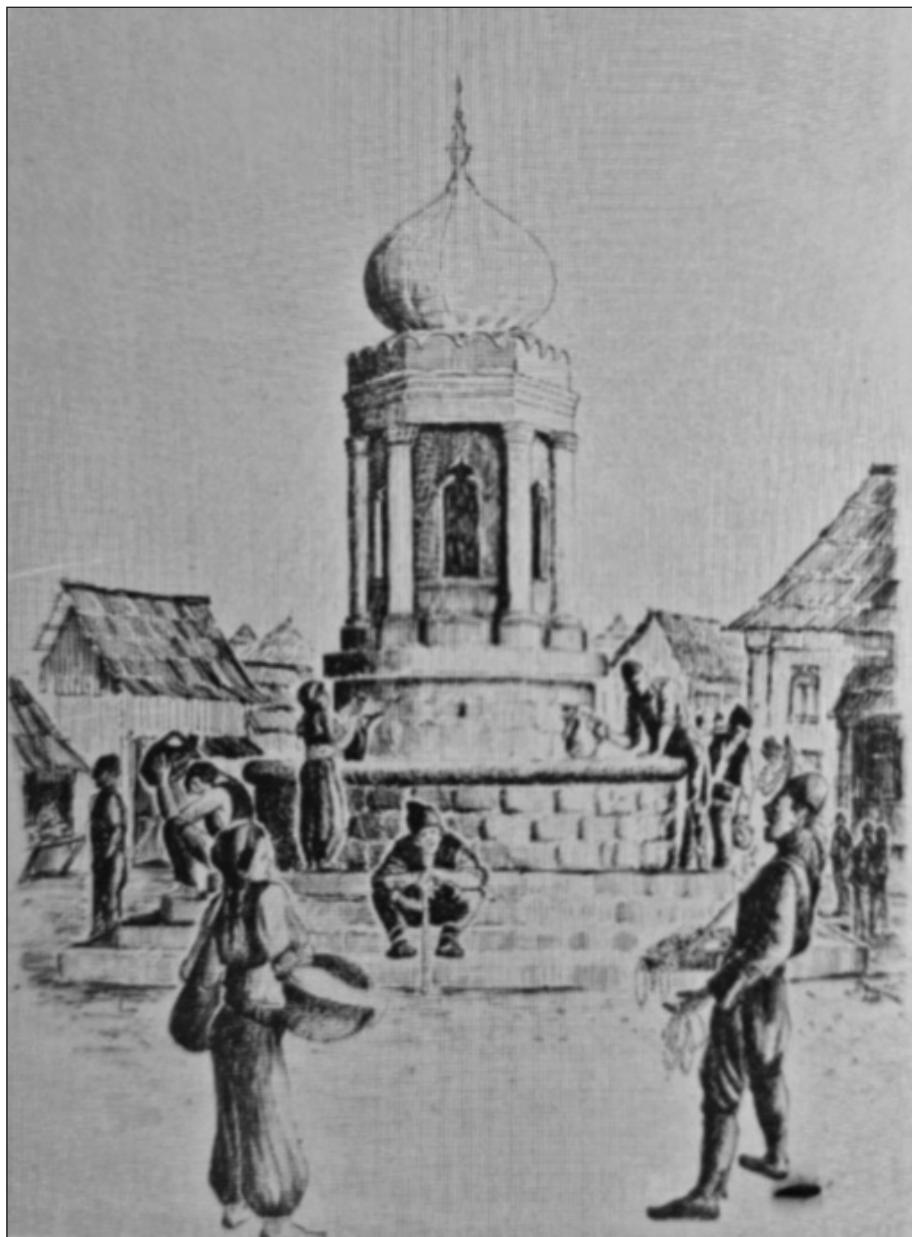
Bez sumnje, Čaršijska česma u Tuzli jedan je od najznačajnijih historijskih simbola i najljepših spomenika grada Tuzle i bh. arhitekture. Danas između Čaršijske džamije i grandiozne Fontane na Trgu otmjeno pomiruje dvije goleme kulture. I dok Fontana sa žubornim vodoskocima i bisernim kapima zavodljivo osvaja posmatrača, kao da zna da *zvuk vode vrijedi više od svih pjesnikovih riječi*, dotle Čaršijska česma smjerno i nenametljivo nudi prolazniku slatke gutljaje hladne vode, umija preplanula lica i osvježava umorne dlanove, kao što je to od starina i činila. Ne pita ni ko si, ni šta si, ni odakle si. *Sagni se i pij, niko se ne ljuti* - kako to ljudska i pjesnička duša kaže. Dočekala je i preživjela ova česma mnoge epohe i ratove, tuge i radosti. Pamti ona i mnoga dobra, hrabrost i plemenitost bosanskohercegovačkog čovjeka. Ovdje su se sretale mnoge tuzlanske generacije, provodile svoje slobodno vrijeme, ovdje se i pjevalo i veselilo i ašikovalo. Uz to, svaka generacija je na ovome nemirnom prostoru okusila rat, neimaštinu i strah od najgoreg. Na svu sreću, uvijek je ovdje bilo više dobrih

ljudi, nego pobornika mržnje i nemira. Ni česma nije nestala ni prestala točiti svoje srebrne niti. Nastavila je šapatom pričati kako više nema kaldrmisanih sokaka, ni velikih avlija, ni visokih drvenih taraba, ni starih drvenih prozora, ni visokih drvenih krovova, ni starih ljudi koji se skrušeno zahvaljuju Bogu na kapljici vode. Duga je to i pomalo magična priča, bosanske zbilje, maurskog šarma i pratećeg čaršijskog nama. Ponosna i stasita *tuzlanska ljepotica* zaslužuje najljepše ruho što se rukom može tkati i najveću pažnju što je zahvalni ljudi mogu dati. Jer česma je poput nasmijane majke zagledane u svoju dobrodušnu djecu koju poji na svojim izdašnim prsima. Zar takvoj djeci dolikuje biti nešto drugo doli jedno - braća i sestre. Za takvu djecu mudri Rumi kaže, *da postaju jedna rijeka koja u radosti teče okeanu*.

Literatura

- Ćilimković, Džemal, 1996, *Tuzla u osmansko doba*, Regionalni istorijski arhiv Tuzla, Tuzla.
- Djedović, Rusmir, 2006, „Doprinos Tur Ali-bega i njegovih potomaka u urbanom i teritorijalnom razvoju Tuzle“, *Veliki vakifi Bosne*, zbornik radova, BZK Preporod Tuzla, Tuzla, 51-70.
- Kapetanović, Jasna, Redžić, Asja (ur.), *100 godina vodovoda u Tuzli*, dostupno na: <https://vik-tuzla.ba/wp-content/uploads/2016/04/100-godina-vodovoda-u-tuzli.pdf> (Pristup: 30.7.2025)
- Knežiček, Tihomir, 2023, *30 godina Udruženja Italijana u Tuzli*, Centar za kulturu Tuzla, Tuzla.
- Mandžić, Enver, 2019, *Tuzla u sjećanju*, PrintCom, Tuzla.
- Mehmedović, Ahmed, 2018, „Vilović, Osman-efendija, hafiz“, *Leksikon islama*, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 525.
- Šečić, Emir, 2015, „Tuzla - grad vakufa ili grad soli: povodom 443 godine Gazi Turali-begove vakufname (15.2.1572.-15.2.2015.)“ *Novi Muallim*, god XVI, br. 61, Udruženje ilmijje IZ u BiH, Sarajevo, 105-108.
- Trifković, Dragiša, 1990, *Tuzlanski vremeplov*, knjiga IV, DP Grafičar Tuzla, Tuzla, 209-212.
- U Tuzli pronađen vodovod iz Rimskog doba*, dostupno na: <https://volimtuzlu.ba/index.php/grad-tuzla/grad-tuzla-novosti/10004-u-tuzli-pronaden-vodovod-iz-rimskog-doba> (Pristup: 1.8.2025)

PRILOZI

Prilog 1: Prvobitni izgled Čaršijske česme u Tuzli iz austrougarskog perioda (D. Trifković)

Prilog 2: Sa otvaranja Vodovoda u Tuzli 1910. godine, str. 50

Prilog 3: Gradska česma. Razglednica je 7. IV 1911. poslata iz Tuzle u Sopran (Mandžić, 39)

Prilog 4: *Silva Savinović, predsjednica IO SO Tuzla, drži govor na otvaranju Čaršijske česme, 2.10.1988. godine*

Prilog 5: Sa otvaranja Čaršijske česme u Tuzli, 2. oktobra 1988. godine

Prilog 6: Današnji izgled Čaršijske česme u Tuzli, 2025. godina

Prilog 7: Čaršijska česma između Čaršijske džamije i fontane na Trgu žrtva genocida u Srebrenici